

יותר מהיסטוריה אחת

איריס לנה

ארכיון להקת בת-שבע התחיל בהשראתו של דני קרוון, שהציע לעודד כתיבת ספר על הלהקה. קרוון הוא אמן ומעצב תפאורות, שהכיר את מרתה גרהם ובת-שבע דה רוטשילד עוד בסוף שנות החמישים והוא חלק מהלהקה מאז הקמתה, וביזמתה של דינה אלדור מנכ"לית הלהקה מ-2009.

הטריגר לפרויקט, שהתחיל ב-2012, היה ציון שנת היובל של הלהקה שחלה ב-2014. זה מהלך שלא נעשה כמותו בשדה המחול הישראלי, מהלך בו להקת מחול פעילה מרחיבה את תפישתה מעבר להיותה גוף מחבר/מפיק יצירות מחול, מצהירה על כוונה לאסוף, לתעד ולהנגיש את כל המסמכים הקשורים בפעילותה.

האג'נדה העיקרית שאיתה באתי, הייתה רצון ליצירת שינוי במקום השולי שמקבל היום תחום המחול בין יוצרי וחוקרי התרבות הישראלית, והתפישה שתשתית של מידע רחב וזמין תאפשר מחשבה וכתובה של תיאוריות ורעיונות ותצביע על הפוטנציאל וההקשרים של שדה המחול. זו אינה הסיבה היחידה, אבל אי נגישות חומרים ארכיוניים היא אחת הסיבות המרכזיות למיעוט מחקרי-עומק של המחול בישראל.

בהעדר מודלים קיימים של להקות מחול היוצרות ארכיון חיפשו מודלים בחו"ל- ארכיון המחול בספרייה הציבורית בניו יורק על גישתו הקלאסית (איסוף פסיבי-רק חומרים שמופקדים ביוזמת בעלי אוספים, וללא חיפוש פעיל אחרי חומרים; איסוף של מרכיבי המופע בלבד להבדיל מהכללת מסמכים ועוד; ודיגיטיזציה לא מקיפה), ארכיון פינה באוש שהוא, להבדיל מבת-שבע, ארכיון של כוריאוגרפית אחת שנמצא בהליכי הקמה עם צוות גדול, דיגיטיזציה מקיפה ותקציבים משמעותיים. הבנו שהקמת ארכיון בת-שבע מחייבת בניית מודל ספציפי ללהקה, שלוקח בחשבון את צומת הרגשות והאינטרסים שבה הוא מוקם, על ידי מי ולמען מי הוא מוקם, כל זאת בתוך ההקשר של שדה המחול הישראלי.

את חצי השנה הראשונה הקדשנו לניסוח התכנית, מיפוי חומרים קיימים, גיוס משאבים ובחירת הפרטנרים ובראשם- הארכיון הישראלי למחול בספריית שער ציון – בית אריאלה.

מיקום ההחלטה הראשונה הייתה שהארכיון לא יהיה in house. אחזקת ארכיון בתוך מתחם הלהקה לא אפשרית בשל העדר תשתיות פיזיות, תקנים לארכיבאים וכאמור- היעדר תקציב ייעודי לפעילות שוטפת מסוג זה.

האפשרויות שנבחנו היו הספרייה הלאומית או הארכיון הישראלי למחול בספריית בית אריאלה שהוקם ב-1984. הארכיון מאמץ חוקי רישום וקיטלוג מקובלים, ומיישם אותם בתחום המחול. מבחינת כמותית, בתחילת הפרויקט היו בארכיון 22 מטר מדף של חומרים על בת-שבע- תצלומים, גזרי עיתונים, תכניות, דפי פרסום, קלטות וידיאו - חלקם הופקדו ע"י הלהקה וחלקם הופקדו כאוספים אישיים. מה שהכריע את הכף לטובת הפקדת החומרים בו, היה הרצון להצטרף לאוסף הזה וליצור רצף של איסוף, תוך ניצול הידע המקצועי המצטבר של אנשי הספרייה למחול. הספרייה לקחה על עצמה את האחריות לשימור החומר החל מסיום פרויקט ההקמה. מסיבה זו חתרנו להסכם לצמיתות, שמחייב את הלהקה לתעד ולהפקיד באופן סדיר ורציף את כל מכלול פעילותה, ואת הארכיון הישראלי למחול בבית אריאלה לקחת אחריות על האוסף הקיים והעתידי ולטפל בו לצמיתות. ההסכם ההיסטורי הזה נחתם בפברואר 2014.

מתודיקה: ההחלטה השניה הייתה ליצור שתי רשימות בסיסיות של נתונים: **מאגר אנשי בת-שבע** - כל מי שעבד בלהקה; **ורשימת רפרטואר** - רשימה מחקרית מדויקת, כזו שתוכל להיות תשתית לתיעוד ולמחקר אמנותי, שיח תיאורטי ודין אקדמי, וכל סטטיסטיקה שעשויה להידרש. מבחינות רבות זה היה הרגע הכמעט אחרון לאיסוף ואימות מידע על ידי ראשוני הלהקה.

רישום רפרטואר כרוך בבחירה מה רושמים, איזה מידע חשוב ומה גבולות הגזרה: לדוגמא, רושמים את התפאורן. האם רושמים גם את יצרני התפאורה? מוביל התפאורה? יצרן בגדי הבלט? המידע המקורי, מה שהיה רשום בתכניות נשאר, אבל הכתיבה מחדש היא אקט של פרשנות. המוסכמות המקובלות בתחום מעולם לא נבחנו באופן רציני, ושימשו בעיקר התנהלות שוטפת - הפקתית ושיווקית, שכללה בדרך כלל רישום קרדיטים ליוצרים מרכזיים ולרקדנים. אנחנו אמצנו את המוסכמות האלו, אך הרחבנו אותן. למשל- אחת ההחלטות הייתה שבשנים שהלהקה הייתה להקה רפרטוארית, נכתוב מי היה המנהל האמנותי שהזמין את היצירה, מתוך הנחה שמנהלים אמנותיים הם שקובעים את סדר היום האמנותי של הלהקה.

דוגמא נוספת להרחבת היריעה היתה ההחלטה לכלול ברשימת הרפרטואר את ריקודי בת-שבע 2 – להקת

בת שנחשבה פחותה בחשיבותה בשנות ה-70 וה-80, וריקודים שנוצרו עבורה היו חלקם ריקודים דידיקטיים

לבתי ספר ולא חלק מרפרטואר הלהקה, כך גם נהגנו ביצירות לאנסמבל בת-שבע מתחילת שנות ה-90

האפשרות לכתוב מחדש, היא האפשרות לעשות תיקון היסטורי להיררכיות - אנחנו לא דנו בשאלה איזה ריקודים היו טובים או חשובים, או הופיעו הרבה, או שהופיעו בהם רקדנים יותר מרכזיים, אלא מעלים הכל 'על הכתב'. השאיפה לליקוט מידע שלם ומלא, מעלה, עדיין, ריקודים חדשים / ישנים שהתפוגגו במהלך ההיסטוריה- כאלו שגם אלו שחיברו אותם לא תמיד זכרו. הרישום המדוקדק הזה הוא תוצאת המחקר של הגר ציגלר, שהיתה אמונה על המחקר בפרויקט הקמת הארכיון, עם בדיקות חוזרות והצלבות מידע של כל מקורות המידע שתיארתי ובעיקר-כל התכניות ופירסומי הלהקה, שפתוחים כיום לעיון.

לצורך ארגון ורישום הקרדיטים של היצירות מחדש, החלטנו להשאיר את המינוחים המקוריים כפי שהופיעו בתכניות. קל להדגים את זה בתחום המוסיקה: לעתים כתוב מלחין, או קולאז', א ומעצב סאונד-ואלו רק חלק מהמונחים ש ליוצרי המוסיקה בתקופות שונות. הם הושאר וכאמור בניסוחם המקורי, למרות העובדה שטבלאות האקסל לא מחבבות את הריבוי הזה, ריבוי המונחים יאפשר המשך מחקר על הקשר בי נמחול ומוסיקה.

במקביל לרשימת הרפרטואר יצרנו כאמור **רשימה של כל אנשי הלהקה** בכל התפקידים שעלו מתכניות מופעי הלהקה. זאת הקהילה שיצרה את הארכיון. יש לנו דף פייסבוק, שאמנם לא מגיע לכולם, אבל אנחנו מעלות בו תצלומים היסטוריים ומתנהלים סביבם דיונים, בעיקר זיהוי של מקומות ואנשים, אותה רשימה גדולה הייתה הבסיס לרשימת המוזמנים של חגיגת היובל.

באופן מודע, בחרנו לתת מקום לא רק לאנשים המרכזיים אלא גם לאלו שהיו בשולי הבמה, ואף לאלו שנתפשים באופן מסורתי כאנשי המעטפת של הלהקה: אנשי במה, צוות טכני, תופרות, מזכירות, קופאים, חשמלאים, אנשי מנהלה. הפעולות האלה מקעקעות את העליונות של 'אליטות ישנות' של הלהקה, ויוצרות בעקבות זה מערכות לחצים מעניינות ומגוונות, וטענות על ייצוג מוטעה שאיננו משקף את המציאות כפי שאנשים מסוימים זוכרים אותה.

שיתוף הציבור: ליצירת רשימת אנשי בת-שבע ורשימת הרפרטואר, הוצאנו קול קורא לציבור לתרום מידע נוסף באמצעות ניוזלטרם ומודעות בעיתונות. אנשים רבים פנו אלינו כתוצאה מכך, עם מידע חדש: לדוגמה, מופע מחול חינוכי של ג'ודית ברין אינגבר שלא ידענו על קיומו. המידע הלא שלם גדל והצטבר.

איתור ואיסוף החומרים: האוסף בארכיון הישראלי למחול בבית אריאלה שממנו התחלנו את מיפוי החומרים

הוא אוסף מקוטלג, מתויג, מפתיע באיכותו ובכמותו לאור העובדה שהלהקה עצמה, כמו מוסדות תרבות אחרים, מעולם לא תיעדה את פעילותה באופן מתודי, ויחסיה עם הארכיון בבית אריאלה היו רופפים ואקראיים. חומרים לא הועברו באופן שיטתי וההפקדות היו אינסטרומנטליות- בעקבות מעברי משרדים והתארגנות של חללי עבודה שאילצו את הלהקה להתמודד עם איכסון של כמות מצטברת בממדים לא נשלטים. במהלך הדרך נתקלנו בתיאורים רבים שדווחו על זריקת חומרים בלהקה, פינוי מחסנים וגישה לא תיעודית בעליל- הסיפורים האלו היו המיתוס שהתחלנו אתו, ובגללו פנינו החוצה למוסדות שהיה להם קשר עם הלהקה ובעיקר לאנשי הלהקה בעבר. בסופו של דבר, אחרי תהליך ארוך, כשהתחלנו לעשות סדר במשרדים עצמם, מצאנו חומר רב ערך ובו כל הארכיון האדמיניסטרטיבי- הפרוטוקולים של ישיבות ההנהלה, תיקי הפקה, תיקים אישיים, חומרי דפוס וגרפיקה.

חומר רב נשמר – רק לא ממזין ולא רשום ולכן לא זמין ובעצם כמו לא קיים. האי-זמינות של המידע הייתה מוחלטת לכל גורם מעוניין – גם לא למפיקת הלהקה שחיפשה חוזה או תקציב משנות ה-90, ובוודאי לא לחוקרים או לקהל רחב מתעניין. החומרים הפיזיים היו מאורגנים יפה בתוך תיקיות וארגזים כי מישהו סידר אותם, אבל האינפורמציה, הרשומות, שהם הדרך להגיע אליהם, לא היו מאורגנות- אף אחד לא ידע מה יש או איפה. מחסנים כאלו – ללא רישום, שמות ותיוג מצאנו לרוב. ניתן לומר שיש בעיה עקרונית, כי אמנם יש אנשים שמכירים את התוכן והמטרייה, אבל בהיעדר התמחות וכישורי קיטלוג, מושלכים להם במחסנים פיזיים ודיגיטליים חומרי תרבות מרתקים אינסופיים. ההסכם בין הלהקה והספרייה הוא לכן בעל ערך היסטורי מכיוון שבשפת התיעוד, לא כל שכן המחקר, מדובר בלהיות או לחדול.

ולא רק בלהקה - גם במוסדות ובארכיונים נוספים - מצאנו אוספי צילום, צילומי חזרות ומופעים של ריקודים מהשנים הראשונות, מסמכים - עם תיוג חלקי, מועט, מוטעה. מצאנו לדוגמה את אוסף תצלומי יעקב אגור שצילם את הלהקה למעלה מעשור, שנמצא בארכיון אמנויות הבמה באוניברסיטת ת"א, אך חסר בו זיהוי של שמות ריקודים ושמות רקדנים, או למשל אוסף מולה עשת שעבר לאחרונה דיגיטציה והנגשה בהיקף מרשים

בספריית אוניברסיטת חיפה אך עדיין תויג באופן חלקי. ואמנם, נעשה שם מאמץ לתייג ולרשום את האוסף כהלכה, אבל המאמץ הזה חשף דווקא את הקושי שבהשגת מידע.

בארכיון הישראלי לקולנוע בסינמטק ירושלים מצאנו את הסרטים שצולמו בשנים הראשונות של הלהקה-סרטי 35 מ"מ שאפשר היה לצפות רק בפריימים הראשונים שלהם, אבל אף אחד לא ידע מה הם מתעדים. רק רינה גלוק, רקדנית הלהקה מהקמתה ב-1964 ועד 1980, זיהתה את כל הסרטים. על חלקם היה רישום "להקת בת-שבע", אך לא היה להם שום קשר ללהקה או לריקוד... ולהיפך. סוף מעשה הוא שכל מה שהיה בארכיון הסינמטק זוהה ועבר דיגיטציה, וכך יצרנו גישה לסרטים של ריקודים שנחשבו לאבודים, ורשימת הזיהוי המלאה הועברה גם לסינמטק ירושלים.

פרשתי כאן מתווה ראשוני של האופן בו הפרויקט פעל, בדרך של שיתוף פעולה עם מוסדות ועם אנשי הלהקה. כאמור, אלה השתתפו באופן קבוע בזיהוי של תצלומים ומסמכים, באו אלינו למשרד הארכיון, או שנשלחו אליהם קבצים שוב ושוב לשם הצלבת אינפורמציה כדי להגיע למידע שלם. הקהילה של אנשי בת-שבע היא הבסיס של הקמת הארכיון כי היא מקור הידע של הרישום.

איסוף חומרים אקטיבי: בגלל שהפרויקט היה קצוב בזמן ובמשאבים, הוחלט על איסוף אקטיבי ועל דיאלוג ישיר עם אנשים. בשלב הזה הצטרפה לצוות המצומצם של הפרויקט טליה דה פריס שהייתה אחראית על איסוף החומרים. ההחלטה על איסוף אקטיבי הייתה משמעותית לאופן הפעולה של הארכיון כי היא חייבה אותנו לנהל קשרים עם האנשים, להבדיל מארכיון ספון הממתין להפקדות, דיאלוג מתמשך עם מאות אנשים, שמטרתו להסביר את הפרויקט באופן שיבנה מחדש את היחס שלהם אל ההיסטוריה של הלהקה ושללהם, אנשים שלחלקם הניתוק מהלהקה היה רווי כאב.

בפניות ראשונות הניסוחים השכיחים הם: "למי זה חשוב? לא שמרתי כלום"

ואז- "יש לי רק כמה תמונות מסוירים, יש לי רק כמה תמונות מחזרות..."

סוג נוסף של תגובות היה- "אני לא רוצה שיראו את זה כי זה היה תהליך, וזה לא מצולם טוב"

או- "אני לא רוצה להיזכר".

הוכחת הרצינות הייתה עלינו- ניסחנו מסמכי הפקדה עם טבלאות מפורטות של סוגי החומרים והכמויות שהופקדו- וניסינו להתנהל באופן שלוקח בחשבון את הרגישויות והחששות הנלווים להפקדה: **הפקדה היא תהליך ריגשי** ובהתאם לכך טיפלנו בה.

ההנחיה לחיפוש היתה: כל מה שיש לך, כולל מה שאתה חושב שלא חשוב, אבל שמרת- כל מה שקשור לבמה, אחורי במה וחוץ-במה-כל מה שתיעד את חיי היומיום של אנשי הלהקה.

יצרנו **שני מסלולי הפקדה- פיזי ודיגיטלי**. החומרים המופקדים פיזית נשמרים בבית אריאלה- לצמיתות. חומרים מופקדים דיגיטלית נלקחים לסריקה ומוחזרים למפקדים עם עותק דיגיטלי.

ההחלטה על איסוף אקטיבי וישיר הניב כמות גדולה של פריטים. מפה ואילך זה תפקידם של חוקרים, והארכיון לא עוסק במה יש או יהיה עניין לציבור ולחוקרים בעתיד הקרוב או עוד 100 שנים. ההחלטה הזאת יוצאת מתפישה מרכזית העומדת מאחורי הקמת הארכיון, כפי שצינתי בהתחלה, שמבקשת להרחיב את טווח הנושאים של המחשבה והדיון במחול אל מעבר למבט האסתטי - לראות כיצד הוא מתקיים בתוך מנגנונים כלכליים פוליטיים ואדמיניסטרטיביים.

ניסוח נהלי הארכיון ומערכת הרשאות: בארכיון הלהקה יש שלוש מגבלות על חשיפת חומרים- הגנת הפרט, סודות מסחריים וזכויות יוצרים- כל מה שפוגע בצנעת הפרט נשאר חסוי. כל מה שפוגע בסודיות המקצועית של הלהקה נשאר חסוי. וזכויות יוצרים נבדקות מול כל יוצר.

לגבי חומרים חסויים- ניסחנו מערכת הרשאות כמקובל בארכיונים- וחוקרים שברשותם בקשה מנומקת ומגובה, יוכלו לקבל גישה גם לחלק מהחומרים החסויים, באישור הלהקה.

רב החומרים יעמדו לרשות הציבור, ואלו חומרי ארכיון מגוונים ומפתיעים: מכתבים של מרתה גרהם למלחין מרדכי סתר, פרטיטורות בכתב יד עם הערות הכוריאוגרף, סקיצות של תפאורה ותלבושות, ספרי סיורים בינלאומיים, כרטיסים של מופעים מכל העולם, צילומי חזרות, מתנות של בת-שבע דה רוטשילד ללהקה למופעי הבכורה בשנים הראשונות, איורים של 'זאב', מאסטר של הכרזה הראשונה ותיאור ההנחיות שנתנה

בת-שבע דה רוטשילד לדן רייזינגר לעיצוב הלוגו הראשון, הדפסי אמנות שניתנו לאורך השנים לאגודת הידידים, מכתבים אישיים של שבחים ונזיפות והזמנת עבודות, ודיאלוגים אמנותיים.

נוהלי הפקדה של תיקי הפקה:השאלה שהופנתה אלינו באופן גלוי וסמוי לכל אורך הפרויקט הייתה מה הקשר בין ריקוד וארכיון ומה מיוצג בארכיון. תיק הפקה מקובל יהיה מורכב מכרזה וחומר גרפי ופרסומי, פרוטוקולים של ישיבות מרכזיות, קבצי מוסיקה, תצלומים מאושרים של גדי דגון לפרסום ושיווק, תכניות תאורה, מפרט התפאורה, סרט ערוך של חזרה ושל המופע, ביקורות עיתונים וכתבות טלוויזיה. בתיק ההפקה המורחב יש גם כרטיסים, תצלומים שטכנאים מצלמים, בחזרות ובסרורים, הנחיות לבניית התפאורה, שרטוטים של התופרות, רשימת קניות שלהן, מפרט החומרים לבניית התפאורה, גם אלו שלא השתמשו בהם בסופו של דבר, דיוני תקציב (לשמירה אבל חסוי), שרבוטים, סיפור אישי של מזכירת הלהקה- תיק הפקה שאפתני בהיקף, ושוב- לא שיפוטי. תיק מלא של "עקבות" של תהליך התרחשות הריקוד מכל מיני זוויות ומרחקים ..

אני חוזרת לדיכוטומיה או הפיצול בין המעשה הריקודי, הגופני והחד פעמי לבין כל העקבות החלקיים המרוחקים שנמצאים בארכיון. דעה רווחת היא, שהידע העמוק שיש בריקוד ניתן למסירה רק בריקוד, שהכוח החושני והלוהט של הפעולה האמנותית הוא אינטגרטיבי בלתי ניתן לפירוק, לדיון, לניתוח שכלתני, הדעה הרווחת הזאת היא הרקע למתחים אידיאולוגיים שהתקיימו לאורך הפרויקט וכפועל יוצא - גם המתח בין הכרה בצורך בשימור שמייצג הארכיון, לבין התפישה המקובלת של כאן ועכשיו- הרגעים והשכחה של שדה המחול.

הפרוטוגוניסט של הארכיון הוא להקת בת-שבע, לא הריקוד. הריקוד הוא גיבור משנה, אבל הארכיון לא מעלים את הריקוד. הוא יוצר תשתית מאורגנת ומוסדרת של מידע על היווצרות הריקוד, על היבטים טכניים, כלכליים ואדמיניסטרטיביים של עשייה. והתהליך הזה, הופך למרכז. הפרויקט חותר לשנות את ההיררכיה של המערכת האמנותית ולהעמיד במרכז את התשתית לידע- לא את התוצר האמנותי, אלא את תהליך העשייה וההיווצרות שלו.

בד בבד, ארכיון משטיח את הפירמידה ומחשיב שותפים רבים ולא את היוצר היחיד. התשתית המאורגנת, הסדר, הטבלאות, הרישום- אקט ה"ממשטר" הזה- מייצר-באופן מהופך-אפשרות לספר הרבה סיפורים

ולהשאיר אותם בצורתם המפותלת, הלא קוהרנטית, הסובייקטיבית. כמו כוריאוגרפיה- עיקרון מארגן של גופים סובייקטיביים.

זה מקום של מידע נגיש, ומכאן ואילך- לכתובה ושיחעלאמנות, כאלו שמבנים תחביר לשדה האמנות, חושפים את הזיקות שלו ומוציאים אותו מבדידות.

הגיבור הנוסף הוא אנשי הלהקה. המפגשים איתם הם ליבת הארכיון- עוצמתיים ומרגשים- הם מרגישים חלק מסיפור שלא סופר, הם מרגישים שראוי לספר את הסיפור הזה ושהוא ראוי להיות מסופר במרחב ציבורי, וכך פעולת ההקמה היא פעולה שמשנה את מצב הצבירה של אדם יחיד לבעל זהות והכרה ציבורית. הזיכרון הוא רקמה חיה, זיכרונות צפים ומתחברים שהופכים למסה עם נוכחות, לזיכרון קולקטיבי, לידע על חיי האנשים ועל תקופה. הם מדברים על ריקוד, ועל הגוף הרוקד, מה זה היה להיות רקדן מבצע או רקדנית, על תפישה אמנותית וההתגלמות שלה בגוף, על יחסי אנוש, על הטרמינולוגיה של המקצוע, על תפישות חברתיות המגולמות בגוף.

בשדה המחול הארכיון הזה הוא תקדים- התמיכות שקיבלנו ממפעל הפיס, קרן ברכה ועירית ת"א איפשרו דיגיטיזציה של החומר האודיו-ויזואלי: סריקה של כל התצלומים ושל חלק גדול מהמסמכים. במחצית הפרויקט התמיכות האלו מוצו. נשארנו עם כל אוסף התצלומים, 11,000 של יורם רובין, 25,000 של יעקב אגור ו10,000 של גדי דגון. השותפות עם ארכיון היודאיקה של ספריית האוניברסיטה בהרווארד איפשר את השלמת הדיגיטיזציה של כל אוספי ארכיון בת-שבע. האתר המתוכנן של הארכיון שפועל בגרסת בטא עם מידע חלקי כעת, מתעתד להיות חלון התצוגה של הארכיון הפיזי- הכוונה היא שאפשר יהיה לראות חלק מהחומרים מכל מקום בעולם בכל שעה, ולדעת איזה עוד חומרים אפשר למצוא בארכיון הישראלי למחול בבית אריאלה. כדי להשלים את העלאת החומרים לאתר נעשות בלהקה פעולות של גיוס כספים ייעודיים. במהלך הפרויקט התגלו אוספים רבים נוספים של שדה המחול הישראלי, זרוקים בארגזים במרפסות. אני מקווה שהפעולה הרחבה בתחום לא תאחר לבוא. לסיום אני רוצה להודות ללהקת בת-שבע על הרוח הגבית והיד החופשית שנתנה לפרויקט.